

Recenzja

rozprawy doktorskiej (z historii) ks. dr. (z prawa kanonicznego) Marka Storego, pt. *Parafia Kamień k. Rudnika nad Sanem w latach 1907-1939 na tle jej wieloetnicznego i religijno-kulturowego środowiska*, Rzeszów 2020, ss. 371, napisanej na Uniwersytecie Rzeszowskim pod kierunkiem promotora, ks. prof. zw. dr hab. Stanisława Nabywańca, i promotora pomocniczego, ks. dra Wiesława Matyskiewicza.

Druga z kolei rozprawa doktorska tego samego Autora, ks. Marka Storego, który jest doktorem prawa kanonicznego (co już samo w sobie jest godne podziwu!), należy do kategorii historii lokalnej, dotyczącej dziejów najbliższego miejsca i obejmującej historię ulic, dzielnic, osiedli, czasami szkół lub miasteczek, wsi i parafii. Historia lokalna spełnia bowiem szczególną rolę. Wartości, które wpisują się w dzieje najbliższej okolicy, miejsca zamieszkania, czy rodzinnej parafii, to więź emocjonalna ze środowiskiem lokalnym, umiłowanie swojej Małej Ojczyzny, odpowiedzialność za lokalne dziedzictwo kulturowe i historyczne. Wartości te stanowią mocną stronę edukacji historycznej oraz warunkują ugruntowanie tożsamości narodowej w oparciu o dzieje lokalne, o „przywiązanie do swojej małej ojczyzny i pamiętanie o swoich korzeniach” (T. Stachurska-Maj).

Do takich wartości odwołuje się Autor recenzowanej dysertacji doktorskiej, pisząc w pierwszych zdaniach wstępu, iż opisanie i przeanalizowanie dziejów parafii Kamień k. Rudnika nad Sanem jest uzasadnione z kilku powodów: zainteresowanie historią regionalną oraz z tego, iż on sam pochodzi z tegoż Kamienia (s. 37).

Trwa dyskusja nad sprecyzowaniem definicji i ich merytorycznej zawartości: „historia regionalna” i „historia lokalna”. Według Jerzego Topolskiego „historia regionalna” jest pochodną pojęcia regionu historycznego. Jerzy Maternicki przedmiot „historii lokalnej” określa jako „małą społeczność, np. wsi, miasteczka, powiatu, tworzącą całość ze względu na fakt zajmowania terytorium. Przedmiot historii lokalnej z metodologicznego punktu widzenia uważa w znacznym stopniu za sztuczny, gdyż to co rozumie się pod pojęciem historii lokalnej, stanowi najczęściej zbiór przeróżnych faktów i zdarzeń mających jedną tylko wspólną cechę, a mianowicie to, że zaistniały na określonym terytorium (K.W. Mucha).

W dobie globalizacji, również globalizacji dziejów, dbałość o rozbudzanie zainteresowań historią lokalną i historią regionu jest ważne, gdyż stanowią one formę indywidualizacji i w pewnym sensie personalizacji przeszłości. Nikt nie chce być bezimienny, stąd tak silny trend do poszukiwania swoich korzeni. Znajomość historii lokalnej i regionalnej umożliwia osadzenie własnych losów, losów rodziny, dziejów rodu w konkretnej czasoprzestrzeni.

Właśnie taką próbę podjął w swojej rozprawie doktorskiej ks. dr Marek Story, zajmując się stosunkowo niedawnym fragmentem dziejów swojej rodzinnej parafii, w formie pokaznej monografii naukowej.

1. Temat badawczy i tytuł rozprawy doktorskiej

Chociaż przygotowanie monografii miejscowości czy parafii nie należy do najłatwiejszych form opisywania historii, to jednak w przypadku niektórych historyków, szczególnie starszych, ukształtowanych według tradycyjnego modelu historiograficznego, przygotowanie rozprawy doktorskiej w formie monografii miejscowości czy parafii nie spotyka się ze zbyt radosną akceptacją.

Wobec wstępnych uwag zamieszczonych we wprowadzeniu do recenzji, uważam, że dobra monografia parafii czy miejscowości może być jednocześnie dobrą rozprawą doktorską. W przypadku recenzowanej pracy doktorskiej uzasadniają ten wybór również inne przesłanki, o których będzie mowa w dalszej części recenzji.

Doktorant jako temat swej dysertacji wybrał : „*Parafia Kamień k. Rudnika nad Sanem w latach 1907-1939 na tle jej wieloetnicznego i religijno-kulturowego środowiska*”.

Tytuł ten nie wymaga już dodatkowych wyjaśnień i podtytułu. Przedmiot badawczy jest jasny. Dookreślona została zarówno przestrzeń geograficzna, jak i czasowa. Pierwszą wyznaczają granice parafii Kamień k. Rudnika nad Sanem, drugą daty 1907-1939.

Dzieje parafii rzymskokatolickiej w Kamieniu stanowiły przedmiot zainteresowania Autora niniejszej rozprawy od lat. Wyrazem jego historycznych fascynacji była praca magisterska przygotowana na seminarium z historii Kościoła pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Stanisława Nabywańca i obroniona w roku 2005 na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Jej tematem było duszpasterstwo w parafii Kamień koło Rudnika nad Sanem od chwili jej utworzenia do wybuchu II wojny światowej. Opracowanie to stanowiło jednakże zaledwie pierwszy krok w kierunku pogłębionego ukazania historii tej jednostki duszpasterskiej w całym jej złożonym kontekście etniczno-religijno-kulturowym.

Zagadnienie to Doktorant postanowił raz jeszcze, tym razem bardziej gruntownie i wszechstronnie, przebadać i opracować - uczynił to w swojej rozprawie doktorskiej. Daje ona wyczerpującą odpowiedź na pytanie, jak powstała i funkcjonowała parafia Kamień koło Rudnika nad Sanem w latach 1907-1939 na tle jej wieloetnicznego i religijno-kulturowego środowiska.

2. Struktura pracy

Strukturę opracowania tworzy sześć rozdziałów, z których każdy składa się z 3-4 podrozdziałów. Korpus monografii ujęty został w ramy, wyznaczone na początku przez spis treści, wykaz skrótów, spis tabel, bibliografię i wstęp, które poprzedzają pierwszy rozdział i na końcu z zakończenia - po ostatnim szóstym rozdziale.

Pierwszy rozdział omawia dzieje wiosek przynależnych po roku 1907 do parafii Kamień, przedstawia położenie geograficzne poszczególnych miejscowości, ich powstanie i rozwój, przynależność do administracji państwowej i kościelnej do roku 1907, a wreszcie istniejące w nich stosunki narodowościowe i wyznaniowe – wioski te zamieszkiwała ludność w większości polska (ponad 5 tys. w całej parafii) – w swej masie katolicka, ponadto w niewielkiej liczbie ludność niemiecka, przybyła w ramach kolonizacji józefińskiej i osiedlona w przysiółku (kolonii) o nazwie Steinau (ok. 200 osób) – w większości wyznania ewangelickiego oraz również w niewielkiej liczbie ludność żydowska (ok. 200 osób) – wyznania Mojżeszowego. Każda z tych grup narodowościowych ukazana została w swojej odrębności i specyfice, łącznie ze swoją tradycją historyczno-kulturową.

Drugi rozdział omawia dzieje parafii Kamień od jej utworzenia w roku 1907 aż do wybuchu II wojny światowej. W tym czasie granice parafii obejmowały całą gminę Kamień wraz z przysiółkami Krzywa Wieś i Podlesie oraz znajdującymi się w obrębie tej gminy obszarami dworskimi. W roku 1908 zasięg terytorialny parafii został nieco zmodyfikowany poprzez przyłączenie przysiółka Steinau, związanego wcześniej z placówką duszpasterską w Jeżowie. Do roku 1921 parafia należała do dekanatu rudnickiego, a później do nowo utworzonego dekanatu sokołowskiego. Pod względem przynależności do struktur administracji państwowej, w latach 1918-1939 parafia wchodziła w skład powiatu niżańskiego w województwie lwowskim. Funkcjonowanie parafii wymagało zaplecza materialnego. Podstawę

materialną funkcjonowania parafii, dającym główny dochód proboszczowi, były zyski z gospodarstwa rolnego i ofiary z tzw. *iura stolae*. Część z tych dochodów proboszcz oddawał wikarym i katechetom, którzy otrzymywali też wynagrodzenie za nauczanie religii.

W trzecim rozdziale Autor przedstawia najważniejszy punkt sakralny parafii kamieńskiej, jakim był murowany kościół wzniesiony w latach 1895-1901 w stylu neogotyckim. W dniu 15 VI 1901 r. świątynię konsekrował bp K. J. Fischer z Przemyśla. O jego stan, wewnętrzny wystrój i wyposażenie troszczyli się duszpasterze wraz z wiernymi, przy wydatnym wsparciu kolatorów. Koloniści niemieccy korzystali z drewnianego kościoła ewangelickiego zbudowanego w roku 1848. Budowla ta spłonęła w roku 1914, podczas działań wojennych. Wierni byli grzebani na cmentarzach: łacinnicy na nekropolii katolickiej, zlokalizowanej w pobliżu kościoła, zaś protestanci Niemcy na swoim cmentarzu ewangelickim w Nowym Kamieniu. Wyrazem wiary i życia religijnego mieszkańców były liczne kapliczki, figury i krzyże przydrożne, które Autor omawia pod koniec rozdziału.

W kolejnym, czwartym, rozdziale Autor prezentuje sylwetki duszpasterzy i ich współpracowników. W roku 1900 konsystorz mianował ks. I. Antoniewskiego, wikarego z Jeżowego, zamiejscowym ekspozytem (jest to wikary parafialny delegowany przez proboszcza do rezydowania przy kościele filialnym i do duszpasterskiej obsługi tamtejszych wiernych, inaczej mówiąc - przedstawiciel proboszcza działający poza siedzibą parafialnej „centrali”, czyli stanowi on jakby ekspozyturę tej „centrali”) dla części Kamienia podległej tej parafii. Jego następcą był ks. Józef Dziedzic, wcześniejszy ekspozyt w Rakszawie. Pierwszym proboszczem parafii kamieńskiej został w roku 1908 ks. Paweł Malinowski. Po jego śmierci w 1921 r. tymczasowym administratorem został wikary ks. Jan Wacławski. Szybko ustąpił on jednak miejsca nowemu proboszczowi, ks. Henrykowi Grębskiemu, który duszpasterzował tu do końca omawianego okresu. Współpracownikami proboszczów byli wikarzy i katecheci. Byli nimi kolejno: ks. Franciszek Kotula, ks. Jan Pietruszka, ks. Wojciech Parysz, ks. Stanisław Florkiewicz, ks. Tomasz Pacuła, ks. Adam Wojnarowski, ks. Jan Rola i ks. Michał Gądek.

Rozdział piąty poświęcony jest życiu religijno-moralnemu wiernych. Autor ukazuje w nim rozmaite formy pobożności wiernych parafii Kamień, skupiając się zwłaszcza na praktykach religijnych, jak uczestnictwo we mszy św. niedzielnej i świątecznej oraz w nabożeństwach liturgicznych i paraliturgicznych. Związane z tym było kultywowanie zwyczajów religijnych i lokalnych tradycji ludowych. O poziomie moralnym wiernych świadczyło m.in. ich liczne przystępowanie do sakramentów św., zdystansowany stosunek do „nowinek” religijnych, głęboko chrześcijańskie podejście do kwestii etyki seksualnej. Do największych wykroczeń przeciw dobrym obyczajom należało pijaństwo – było to poważne wyzwanie dla tutejszego duszpasterstwa. O wysokim poziomie życia religijno-moralnego parafii świadczyły też zrodzone tu powołania do kapłaństwa. Z parafii Kamień wyszli tacy księża jak: ks. Tomasz Wąsik, ks. prof. Bolesław Radomski, ks. Józef Guzik i ks. Antoni Piróg. Na lokalną wspólnotę parafialną w niemałym stopniu rzutowała też bliskość społeczności niemieckiej i żydowskiej. Autor ukazuje tu zatem tradycje religijne i kulturowe ludności protestanckiej ze Steinau i żydowskiej, w tym wzajemne przenikanie się kultur oraz pielęgnowanie tożsamości kulturowej i religijnej.

Wyrazem zaangażowania społecznego i kulturalnego mieszkańców była działalność w Kamieniu licznych organizacji i stowarzyszeń, czemu poświęcony jest ostatni, szósty rozdział dysertacji. Prezentuje on organizacje i zespoły parafialne, działające w parafii Kamień w latach 1907-1939, wśród których najliczniejszy był franciszkański ruch tercjarski. Spośród organizacji społecznych (a trzeba tu wspomnieć, że wśród tutejszych mieszkańców dominowali zwolennicy ruchu ludowego) Autor omawia działalność Związku Katolicko-Społecznego, a także Koła Gospodyń Wiejskich, Kółka Rolniczego i Spółdzielni Mleczarskiej. Duszpasterstwo parafialne wspomagały, każda na swój sposób, działające w kamieńskiej

parafii konfraternie kościelne, jak: Bractwo Wstrzemięźliwości i Arcybractwo Przenajświętszego Sakramentu, a także stowarzyszenia religijne: Apostolstwo Modlitwy, Stowarzyszenie Adoracji Najświętszego Sakramentu, Krucjata Eucharystyczna, Stowarzyszenie Przenajświętszej Rodziny, Stowarzyszenie Żywego Różańca.

W strukturze pracy Doktorant ujął zasadniczo wszystkie istotne aspekty i płaszczyzny życia parafii Kamień, stanowiącej przedmiot jego badań.

3. Baza źródłowa i literatura przedmiotu

Baza źródłowa recenzowanej rozprawy doktorskiej ks. dr. Marka Storego jest imponująca. To ona stanowi kolejną okoliczność, że przedłożona monografia parafii Kamień, jako podstawa dla przeprowadzenia przewodu doktorskiego i uzyskania stopnia doktora jest publikacją spełniającą wymogi stawiane pracom naukowym na etapie doktoratu.

Doktorant zaczerpnął bowiem głęboko z zasobów archiwalnych. Szczególnie owocna okazała się tutaj gruntowna kwerenda przeprowadzona w Archiwum Archidiecezjalnym w Przemyśle oraz w Archiwum Parafialnym w Kamieniu. W przemyskim Archiwum Archidiecezjalnym Autor spenetrował przede wszystkim teczki dekanatów rudnickiego i sokołowskiego, teczkę parafii Kamień oraz tabele służbowe kapłanów. Ze zbiorów parafialnych wykorzystał głównie księgi pobożnych zrzeszeń, zbiór protokołów Komitetu Budowy Kościoła oraz zachowane maszynopisy na temat kościoła i parafii Kamień, wspólnoty żydowskiej i Niemców ze Steinau. Drobne, choć bez wątpienia istotne informacje uzyskał z Archiwum Głównego Akt Dawnych, Archiwum Państwowego w Krakowie, Archiwum Parafialnego w Jeżowie i Urzędu Stanu Cywilnego w Kamieniu oraz ze zbiorów Muzeum Etnograficznego w Rzeszowie, Gminnego Ośrodka Kultury w Kamieniu, Gminnej Spółdzielni w Kamieniu, szkoły w Kamieniu-Centrum i Ochotniczej Straży Pożarnej w Kamieniu.

Spośród źródeł drukowanych Doktorant gruntownie wykorzystał „Kronikę Diecezji Przemyskiej”. Dzięki zawartym w niej informacjom udało się Autorowi w dużej mierze odtworzyć przekaz ówczesnego nauczania papieży, Episkopatu polskiego i biskupów przemyskich, a także informacje o tym, jak wyglądały i kiedy miały miejsce nabożeństwa w diecezji przemyskiej i parafii Kamień. Innym ważnym źródłem były schematyzmy diecezji przemyskiej z omawianego okresu. Owocne okazało się sięgnięcie też do analogicznych katalogów diecezji lubelskiej. Wartość źródłową posiadają też statuty synodalne z lat 1902 i 1908 oraz sprawozdania wizytacyjne i z działalności Związku Katolicko-Społecznego diecezji przemyskiej. Inny charakter mają rozmaite statuty, ustawy, reguły i instrukcje. Przy opracowywaniu tematu Autor wykorzystał także literaturę dotyczącą samej parafii oraz najbliższego regionu na tle sytuacji w Kościele powszechnym i w Polsce w omawianym okresie. Trzeba mieć przy tym na uwadze, że stan naukowego opracowania dziejów wsi i parafii Kamień nie jest zbyt bogaty. Istnieje jedynie trzyczęściowe opracowanie Andrzeja Ruraka *Kamień w przeszłości i dziś* oraz Agnieszki Bogaczyk *Kamień dawniej i dziś*. Pozycje te opisują jednak dzieje wsi i parafii raczej w ujęciu popularnym. Tę lukę pod względem opracowania naukowego starał się wypełnić Autor niniejszej pracy, publikując drukiem skróconą wersję swojej pracy magisterskiej oraz zamieszczając szersze artykuły na łamach periodyków „Resovia Sacra” i „Rocznik Sokołowski”. O powstaniu parafii w Kamieniu wspominał także Krzysztof Ożóg w książce *Dzieje parafii Górno 1599-1999*, a o niemieckiej kolonii w Steinau Waldemar Krauz w publikacji *Na drodze życia – w poszukiwaniu zaginionej przeszłości*, a także Bartosz Walicki w opracowaniu dotyczącym dziejów pobliskich parafii i dekanatu sokołowskiego.

Brakowało jednak ujęcia całokształtu problematyki związanej z życiem religijnym w parafii Kamień od chwili jej utworzenia do wybuchu II wojny światowej, ukazany na tle szerokiej panoramy stosunków etnicznych, konfesyjnych i kulturowych, które w tej parafii występowały. To dało asumpt do opracowania niniejszej dysertacji, aspirującej, i to jak naj-

bardziej słusznie, o czym jestem mocno przekonany, do komplementarnego ujęcia przedwojennych dziejów parafii Kamień, osadzonych przy tym na głębokim tle etnicznym, konfesyjnym i kulturowym. Dysertacja ta zasługuje ona w pełni na opublikowanie.

Zaś opisany wyżej bogaty materiał źródłowy i historiograficzny również świadczy o tym, iż monografia parafii Kamień k. Rudnika nad Sanem w latach 1907-1939 na tle jej wieloetnicznego i religijno-kulturowego środowiska nie jest dziełem historyka hobbysty, ale historyka dobrze znającego swój warsztat twórczy.

4. Strona formalna dysertacji

Od strony formalnej praca została przygotowana starannie, czytelnie i zgodnie z ogólnymi zasadami dotyczącymi wydruków komputerowych. Zarówno aparat krytyczny w formie przypisów, jak też bardzo obfita i merytorycznie dobrana bibliografia, zostały zapisane poprawnie i stanowią przykład dobrze wykonanej pracy edytorskiej Autora. Tekst pracy jest czytelny, a właściwie zastosowane akapity czynią go przejrzystym i łatwym w odbiorze wizualnym, co jest ważne przy lekturze tak obszernego dzieła. Język pracy jest poprawny gramatycznie i literacko rozbudowany, jednakże bez zbędnych ozdobników. Zdarzają się gdzieś drobne potknięcia, ale mają one charakter przejęzyczenia bądź tzw. literówek, np. dwa razy występuje błędny termin: lokalizacja (s.50), a powinno być: lokacja; czy określenie: izraelicka, a powinno być: żydowska (s. 371). Wskazane uchybienia nie są jednak liczne i nie wpływają w znaczącym stopniu na językową stronę pracy. Język jest bowiem również atutem tej pracy.

5. Merytoryczna ocena pracy

Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska ks. dra Marka Storego jest stosunkowo obszernym dziełem naukowym należącym do kategorii monografii w rozumieniu rozporządzenia. Spełnia bowiem wyszczególnione w nim warunki. Stanowi spójne tematycznie opracowanie naukowe; przedstawia problem badawczy w sposób oryginalny i twórczy; jest opatrzona właściwym aparatem naukowym – bibliografia i przypisy; posiada objętość przekraczającą 6 arkuszy wydawniczych. Dysertacja ks. dra Marka Storego jest przede wszystkim pracą opartą na bogatym i dobrze usystematyzowanym materiale źródłowym. Doktorant w całej rozprawie odwołuje się do źródeł, przytacza ich treść w toku narracyjnym, a także dokonuje ich oceny w kontekście szerokiej wiedzy pozaźródłowej, bazującej głównie na dobrej znajomości literatury oraz wiedzy ogólnej. Czytelnika uderza mnogość faktów, lecz dzięki umiejętnemu prowadzeniu narracji nie przytłaczają one odbiorcy i nie sprawiają wrażenia czytania przysłowiowej książki telefonicznej. Zaskakujące jest to, że dla jednej parafii zachowało się takie bogactwo źródeł. Tym bardziej docenić należy pracowitość i skrupulatność Doktoranta w przeprowadzeniu tak szerokiej i szczegółowej kwerendy archiwalnej i bibliotecznej. Z zebranych pieczołowicie okruszków stworzył on sugestywny obraz dziejów parafii Kamień w okresie międzywojennym, osadzając je na głębokim tle stosunków etnicznych, konfesyjnych i kulturowych. Pewne ułatwienie stanowił fakt, że materiały te były skoncentrowane na stosunkowo niewielkim obszarze. Niemniej jednak kwerenda była wymagająca. Zebrany materiał został logicznie i zgodnie z wymogami warsztatu historycznego usystematyzowany. W ten sposób powstało dobrze udokumentowane źródłowo opracowanie naukowe obejmujące w zasadzie wszystkie najbardziej istotne elementy i płaszczyzny życia społeczności parafii Kamień w latach 1907-1939.

6. Wniosek końcowy

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi w mojej ocenie znaczący dorobek naukowy i tym samym w pełni spełnia wymogi ustawy o nadawaniu stopni i tytułów naukowych.

Zatem z głębokim przekonaniem o niewątpliwej wartości recenzowanej dysertacji wnoszę do Wysockiej Rady Naukowej Kolegium Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Rzeszowskiego w Rzeszowie o dopuszczenie ks. dr. Marka Storego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Opole, dnia 27 grudnia 2020 r.

ks. prof. dr hab. Andrzej Hanich